

IVAN CIFRIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

ŽIVOT U GRANICAMA KULTURE¹

Sažetak: Članak govori o pitanju „granica“ života. Pojam život odnosi se na organsko i na kulturu (društvo), koja ima svoj „životni vijek“. Diskurs o životu kultura relevantan za njihov odnos prema životu, a time i za bioetičko pitanje. Autor polazi od teze da svaka kultura formira odnos prema biološkom životu i prema drugim kulturama, postavljajući različita ograničenja tijekom povijesti kao i u suvremenosti. Granice se odnose kako na ograničavanje uvjeta života životinjskog svijeta, tako i na ograničenja čovjekova života - slobode unutar kulture i slobode autonomnog napretka kultura (društava). S demokracijom se ne smanjuju ograničenja životu. U tom kontekstu propituju se tri teze: (1) Zahvaljujući znanosti i tehnici, granica života postaje pomična, pa čovjek duže živi. Istodobno kulturni imperijalizam skraćuje ili ugrožava život mnogih kultura (društava); (2) Povećava se kontrola nad životom (ekološkim uvjetima i socijalnim uvjetima). Najveću moć imaju tehnika i veliki međunarodni sustavi koji propisuju režime života kao ograničenja životu; (3) Globalni ekosustav se održava zahvaljujući umreženosti brojnih ekosustava. On teži očuvanju strukture i stabilnosti (zakoni ekodinamike nasuprot zakonu termodinamike - entropiji). Posljedice granica su (1) čovjekovo fizičko i mentalno prilagođavanje na sustave kontrole života u svakodnevi u funkciji akceptiranja postavljenih granica; (2) smanjivanje kulturne raznolikosti i globalna socijalna neravnoteža; (3) propitivanje i kritika stanja unutar društva (sustava), umjesto propitivanja društva (sustava) kao takvog.

Ključne riječi: antropobiotska ekumena, biosfera, granica, kultura, sustav, zakoni ekodinamike, život

1. UVODNO

Za život čovjeka i razumijevanje odnosa prema okolišu važna je prostorno-vremenska analiza (Reheis, 1996). Naime, životinja živi u *okolišu* kojemu se prilagođava. Za nju je odlučujući prostor. Čovjek živi u *svijetu* kojega sam stvara. Za život u svijetu bitan mu je ne samo *prostor*, kao je životinji okoliš, nego i *vrijeme*. Da bismo shvatili organizaciju života, moramo ga shvatiti kao vremenitost u ljudskoj mjeri vremena. Život organskog bića i njegov ritam uvjetovan je *unutarnjim* čimbenicima (unutarnji, biološki ritam organizma) i *izvanjskim* čimbenicima (ritam života

---

¹ Članak je napisan na temelju usmenoga priopćenja na simpoziju „Integrativna bioetika i nova epoha“ („8. lošinjski dani bioetike“. Mali Lošinj, 18.-20. V. 2009.)

ekosustava) a u kulturnom smislu to je ritam koji uređuje svaka kultura za sebe kao socijalnu dinamiku društva.

Neki aspekti pitanja granica i ograničenja života – prostora i vremena u post/modernom društvu paostali su aktualni u kontekstu bioetičkog diskursa. Bioetičko pitanje je i nastalo zbog potrebe etičkog vrednovanja čovjekova djelovanja prema životu (ponajprije ljudskom) u post/modernom društvu, pa zato nastaje i bioetika. U drugoj polovini prošlog stoljeća, najprije kao medicinska etika, „znanost opstanka“ (Potter, 2007:29), a kasnije šire definirana (Reich, 1995:XXI). Danas su prisutne različite bioetičke orijentacije (primjerice, medicinska, antropocentrična, patocentrična, biocentrična i ekocentrična (Cifrić, 2007:96) i razumijevanja bioetike (primjerice kao „integrativne i pluriperspektivne znanosti“ (Čović, 2006). Definiciju bioetike predložio je Fritz Jahr mnogo ranije od nastanka bioetike o kojoj se najčešće govori, tj. još 1927 godine (Sass, 2009).

Termin život ovdje se odnosi na život svih organskih bića, tj. čovjeka (*homo sapiens*) i životinjskih vrsta. U teorijskom pogledu svaka jedinka (kao i svaka vrsta) ima svoj početak, zrelost i kraj. U teološkom tumačenju postanka život je Božje djelo, a u znanstvenom produkt evolucije. Međutim, termin život može se proširiti i na „život kulture“ kao ljudske tvorevine: svaka kultura ima svoj nastanak, procvat i nestanak. Njezin život može se analizirati u povijesnoj (dijakronoj) i aktualnoj (sinkronoj) dimenziji kao sekvence čovjekove kulturne povijesti. Osobito je značajna ova druga aktualna dimenzija, tj. stanje i procesi u suvremenosti u kojoj se postavljaju nova ograničenja i granice životu. Te granice utječu na ugrožavanje života i mogu se razumjeti u pojmovima *bioetička entropija* i *kulturna entropija*. Pojam „granice“ (ograničenje) može se različito shvatiti, pa i kao „zid“.

Članak se ne bavi samim sadržajem bioetičkog, nego jednim aspektom, odnosno *uvjetima* u kojima se nalazi život kao predmet bioetike. Bez spoznaje o njima, teško je razumjeti i samu bioetiku, odnosno shvatiti odnos čovjeka prema životu u sklopu neke kulture. Pa ipak postoje neka temeljna bioetička *načela univerzalne bioetike*: autonomija i sloboda pojedinca, pravednost, ljubav, etičnost u korištenju životinja, održanje života, kvaliteta života, te održanje ravnoteže (Macer, 1994: 12-13), koji pretpostavljaju *bioetičku ljubav*: dobročinstvo, neškodljivost, autonomnost, te pravednost (Macer, 1998: 105-123).

U organskom svijetu – prirodi, oduvijek, a u svijetu kulture od njezina nastanka, postoje granice i različita ograničenja životu interpretirana u vremenu prirode ili vremenu kulture. Čovjek (kao i sva živa bića) živi u granicama prirodnog svijeta i prirodnih zakona. Kao živo biće opstojao je, najprije zahvaljujući raspoloživosti hrane i klimatskih uvjeta - prirodi, a kasnije zahvaljujući proizvodnji hrane i sredstava za njezinu proizvodnju – kulturi. Konkretno: (1) kultiviranju biljaka i domestikaciji nekih vrsta životinja potrebnih za održanje male, a kasnije veće skupine ljudi i (2) proizvodnji sredstava za proizvodnju (alata). Nastankom većih naselja, posebice gradova obje proizvodnje (dobara i alata) postaju sustavna briga društva koja je oblikovana u sklopu razvoja podjele rada.

Kultura je također nastala kao proizvodnja, proizvođena je i „živjela“ sukladno njezinu funkcionalnom odgovoru na fizičke i duhovne potrebe društva. To je osobito vidljivo u agrarnim društvima (seljačkim) u kojima se *paralelno* (istodobno) zbivaju dva ciklusa proizvodnje: *materijalna proizvodnja* dobara za život i *kulturna proizvodnja*

(Salas, 1992). Kulture su stvarale paradigmu čovjekove egzistencije. Danas su materijalna i kulturna proizvodnja zasebne proizvodne cjeline. Pojedinaac više ne proizvodi kulturu za sebe; za njega to drugi čine u kontekstu razvijene podjele rada i općenito pojave profesionalnih proizvođača i zabavljača. Nastala je „kulturna industrija“, odnosno „industrija svijesti“ (Enzensberger, 1962) s funkcijom „kulturnog imperijalizma“ (Hamm/Smadych, 2005). Život materijalnih i kulturnih dobara u povijesnom smislu je sve kraći, a nastanak novih sve brži, što je uvjetovano ekonomskom logikom profita.

Svako biološko biće umire (postaje mrtva materija), a sve stvoreno ljudskom rukom kad-tad propada (ili se nasilno razara). To potvrđuje vremenska dimenzija analize života kao vremenitog fenomena, tj. organskog oblika ograničena trajanja. Postoje specifičnosti odnosa prema životu i umiranju u različitim kulturama i religijama (Barloewen, 2000), čime se bavi „sociologija umiranja“ (*Thanatosociologie*); (Knoblauch/Zingerle, 2005; Müller, 2005). Čovjek kao organska struktura ima svoje vrijeme trajanja i dio je prirodne cirkulacije nastajanja i nestajanja konkretnog oblika organskog svijeta, a kultura kao proizvedene strukture dio su spektra zadovoljavanja potreba društva za život i uvjeta njegova napredovanja. U tom spektru uvjeta su i ekološki uvjeti, koji su tijekom ljudske povijesti utjecali na nastanak raznolikih kultura u svijetu. Kad se smanjuje funkcija kulture u održanju života zajednice (društva) ili potpuno nestaje (funkcionalno entropira), nastaje *anomija* (Durkheim) a društvo je spremno za kulturne promjene ili stvara sasvim novu kulturu, primjerenu potrebama života pojedinca i zajednice. Daka-ko, ne postoji oštri rez između stare i nove kulture, nego se nova kultura priprema u sklopu postojeće kulture, kao autonomna ili pod utjecajem kulturnih kontakata s drugim kulturama (difuzija kultura). Sve se to zbiva u vremenski linearnom modelu pro-matranja svjetske povijesti, odnosno kulturne evolucije.

U post/modernoj epohi neke kulturne granice i ograničenja se ruše (nestaju), a neke proširuju (povećavaju) ili se postavljaju nove granice (zidovi). U svakoj kulturi i epohi postoje različite granice. Općenito se može reći da se danas tendencijski povećava broj ograničenja (granica; zidova) unutar društva i društvu kao cjelini. Provjera ove teze moguća je u kontekstu teze i njezine argumentacije o tendenciji širenja Imperija (Hardt i Negri, 2000).

Bioetičko pitanje ne odnosi se, u ovom razmatranju, samo na organski život i njegove granice, nego i na život kultura i njihove granice. Ova teza može se obrazložiti na sljedeći način: ako se, naime, ne cijeni ili se ignorira autonomija i vrijednost neke kulture, tada je teško očekivati da će kultura poštovati i prihvatiti sve ono što je izvan nje – drugu kulturu i ono prirodno. Ako ne cijenimo ono što smo „stvorili“, dakle kulturu, kako bi i na temelju čega takva kultura mogla cijiniti ono što nije „stvorila“, dakle živa bića, ekosustave i druge uvjete života? Matica tijeka post/moderne kulture vrednuje (ekonomski, estetski ili etički) uglavnom ono što je stvorila kultura. Zato je za bioetički diskurs važno pitanje odnosa prema životu kultura, jer to daje temeljni (teorijski, misaoni) okvir razumijevanja odnosa različitih kultura (i religija) prema životu u prirodi i okolišu.

Dva ključna termina (pojma) se međusobno dovode u svezu: život i granica, pa je uputno ukazati na njihovu moguću relaciju i značenja. Pri tome treba uzeti u obzir i vremensku dimenziju, tj. vrijeme. Pomoću ova tri pojma želimo kratko problematizirati tri spomenute teze. Najprije ćemo se osvrnuti na pojmove.

2. ŽIVOT

Život je sposobnost „imanentne akcije“, tj. živoga da bude poticaj (uzrok) i cilj svoje aktivnosti. Na Zemlji je nastao prije 3,5 mlrd godina. Nastao je zahvaljujući bakterijama i njihovom oslobađanju (proizvodnji) kisika (stromatoliti – okamenjeni ostaci životnih oblika) u moru (prije 4 milijarde godina) i njegovom dospijeću u atmosferu. Možda će bakterije biti i posljednji oblici života na Zemlji! Sveukupni život na Zemlji (biosfera) trajno je podložan promjenama – organski evoluciji, a socijalni kulturnoj evoluciji. Postoje različita shvaćanja života. Konzervativnom teološkom tumačenju o nepromjenjivosti vrsta suprotstavljeno je evolucijsko tumačenje (Charles Darwin: „Podrijetlo vrsta“ 1859) po kojemu je čovjek rezultat duge evolucije u organskom svijetu.

Zoolog J. von Uexküll život shvaća kao proces, jer oko svakog oblika života (osim materije) postoje i druga živa bića. Za Ortegu y Gassetu (1989) „život znači biti pokrenut“. Fizičar E. Schrödinger (1944) osobitost života vidi u poretku/redu u obliku uređenih struktura kao molekula, te sposobnosti za mutaciju. Stanje poretka je nestabilno, „dinamično“, a između pojedinih stanja postoji neka vrsta „kvantnog skoka“. Utjecajem okoliša troši se poredak/red (*negentropija* – prilagodljivost sustava) i nastaje nered (entropija). Biolog W. F. Reinig (1944) ovako definira život: „Život je s materijom povezano oblikovanje snage danoga, koje je izvan svakog iskustva, ali kao integrirajući sastavni dio živuće supstance zakona podređen ovoj materiji“ (Karafyllis, 2001:20).

Svaki oblik života (živo biće) nastoji sebe reproducirati i što dulje održati pa teži „održanju života“. Održanje života je termin pod kojim se razumije: (1) u *socijalno-filozofskom* smislu učenje o vrijednostima – antropološko apriori učenje o vrijednosti života, a (2) u *biološkom* smislu također shvaćanje o vrijednosti života - ključna vrijednost preživljavanja gena. Najviši prioritet je *minimiziranje* umjesto maksimiziranja i *održanje* umjesto istrjebljenja (Verbeek, 1994). Etičko shvaćanje da život ima vrijednost „po sebi“ i nema nevrjednog života (Albert Schweitzer, 1997) nazvano je biocentrična orijentacija u bioetici. Schweitzerova formulacija je jednostavna: „Ja sam život, koji želi živjeti, u središtu života, koji želi živjeti“ (1997:21 i 111).

U grčkom jeziku su dva termina: *bios* - individualni oblik života koji uključuje i način vođenje života, i *zoe* – život kao takav. U apstraktnom smislu život kao takav (po sebi) ne postoji jer svaki život može postojati samo u obliku živog bića, pa apstrakcija „život“ samo signira postojanje žive materije nasuprot mrtvoj materiji.

Izvor života je po shvaćanju nekih religija Bog koji je stvorio živi i neživi svijet. Znanost je utvrdila prirodne okolnosti bez kojih nema života, ali nije utvrdila zašto i kako je nastao prvi život. Po teološkom shvaćanju biološko i duhovno su nerazdvojivi, tj. čovjek nije samo biološki organizam nego i biološko biće s razumom i slobodnom voljom. S nastankom fetusa priznaje se „osoba“.

Za Aristotela život je sposobnost svakog života za samopokretanje, ima vlastitu dinamiku. Razlikuje tri tipa života: *vegetativni* život (biljke) obilježava rast i razmnožavanje; *senzitivni* (životinje) ima sposobnost percepcije, pokreta i težnje; *racionalni* (čovjek) ima svojstva dvaju prethodnih, ali također spoznajne mogućnosti i slobodu odlučivanja kao osnovu za moralnost, iskustvo, ljepotu i smisao.

Postoji konsenzus o obilježjima života: *reprodukcija* - sposobnost organizama za proizvodnje iste vrste; *mutacija* – sposobnost za promjene mijenjanjem nasljednih osobina; *metabolizam* – upravljanje razmjenom materijala.

Termin život primjenjuje se katkada i u drugim situacijama. Primjerice, život neke kulture (civilizacije) ili kao oznaka za trajanje proizvoda - *životni ciklus proizvoda*.

U moralnom pogledu svaki (ljudski život) jednako je vrijedan, a život nema cijenu. Ipak, umiranje siromašnih stanovnika Zemlje zbog nepovoljnih ekoloških uvjeta, neki drugačije vrednuju. Za njih je preskupo djelovanje na klimatske promjene radi spašavanja milijuna ljudi u nerazvijenim područjima, koji se katkada nazivaju *neproduktivni narodi*. Po toj logici postoji kultivirano bilje i korov, a u društvu kulturni narodi i „prirodni narodi“ (urođenici). Prema njima zapadna kultura uspostavila je kulturnu, odnosno *socijalnu distancu*, a prema „korovu“, „divljemu“, *biotičku distancu*. Prihvatljivo je ono što je kulturno, tj. „produktivno“. Izračunato je da život bogatih vrijedi 15 puta više od života pripadnika siromašne populacije (Flannery, 2007). (U antici - Grčkoj i Rimu rob je prodavan za 50 drahmi (cijena automobila srednje klase), a učitelj i kirurg oko mil dolara). Bogati osiguravaju svoje tijelo na milijunske iznose (nogometaš David Beckham na 120 mil dolara, a otmičari imaju opet svoju cijenu). S druge strane postoji nedovoljna briga modernog društva za bijedan život velikog broja siromašnih stanovnika, što se označava terminom *mistanazija*.

Glede moralnog postupanja prema životu u bioetici se razlikuju dvije osnovne pozicije kojima se obuhvaćaju oblici života kao moralni objekti: *antropocentrička* (samo čovjekov život) i *biocentrička* (svi oblici života). Držimo da bioetika jest bioetika samo ako se bavi etičkim pitanjima života, bez obzira na različite bioetičke orijentacije (patocentrična, biocentrična, ekocentrična).

3. GRANICE

Termin „granica“ možda je primjerenije „prevesti“, razumjeti i zamijeniti (u nekim slučajevima) terminom „zid“. Što znače riječi granica, odnosno zid? Najopćenitije, a možda i najmanje precizno, možemo reći da je zid (fizička ili pak virtualna) konstrukcija utemeljena na mentalnom sklopu neke društvene grupe uvjetovana njezinim interesima i kulturom. On ima različita značenja, ovisno o njegovom cilju i kontekstu kulture u kojemu se ta riječ upotrebljava. To znači da zidovi imaju različita značenja i «težinu» posljedica.

Granica je *razgraničenje* između susjeda – međaše u polju. U ravničarskim područjima to je petnaestak centimetara neoranog zemljišta između susjednih parcela; u mediteranskim području ona je složena kao zid od prikupljenog prirodnog kamena. Također se misli i na državne granice, koje su ponegdje od žice ili kameni stupići s oznakom države; granica je zid koji označava *podjelu* dijela teritorija na kojima obitavaju društva, kulture, religije (primjerice, bivši Berlinski zid); granica je kameni zid radi *sprječavanja* utjecaja drugih kultura. Primjerice, Kineski zid; granica između prostora pripadnika različitih religija. Primjerice, zid između katolika i protestanata na groblju u Belfastu 1869. godine (koji seže i do dva metra ispod površine zemlje), ili onaj između Izraelaca

i Palestinaca; granica je također i *virtualna ograda* (barijera) da oni „drugi“ ne bi imali koristi ili sudjelovali u boljitku onih s ovu stranu zida. Primjerice, nedostupnost siromašnih zemalja novim znanjima i modernim tehnologijama (uključujući proizvodnju lijekova i hrane); granica je prepreka i *zabrana* pristupa. Primjerice, tabuiziranje prostora (vlade i vladara, posvećeni religijski prostor; granica mogu biti i velike *prometnice* koje ograničavaju prirodni prostor živih vrsta, njihovo kretanje i reprodukciju (primjerice, autoceste, željeznice); način mišljenja - čovjekov *mentalni sklop* koji nije u stanju ili ne želi drugačije misliti nego u podjelama; *biološki* granica označava kraj života nekog organizma. Ovisna je o unutarnjoj programiranosti i izvanjskim utjecajima.

Razlikujemo granice *unutar* kulture (društva) u koje ulaze i različite predrasude (Supek, 1973) i *vanjske* granice kulturi kao cjelini, tj. ograničavanje njezinog razvoja i perspektiva.

Ograničenja i zidovi služe za i regulacija života i orijentaciju, a ponekad su predstavljene znakovima: prometni znakovi, zabrane pušenja, minirana polja.

Kulturna evolucija i tehnički napredak omogućili su prosperitet ljudskog života, naročito u posljednjih nekoliko stoljeća, ali životu (oblicima života) sve se više postavljaju različita ograničenja. Granice se odnose (1) na sužavanje životnog prostora i pogoršanje uvjeta životinjskom svijetu. Prometna infrastruktura stvara životinjama neprirodnu getoizaciju i smanjuje mogućnosti reprodukcije i korištenja potrebnog prirodnog teritorija; (2) na širenje granica antropogenog svijeta (antroposfere/sociosfere) na račun ograničavanja biosfere (ekosfere). Kultura se proširila na sve kontinente i „divljine“, pa se divljina uzima kao oaza prirodnog života vrijedna ljudske zaštite. Zaštita prirodnih rezervata djeluje kao čišćenje civilizacijske savjesti; (3) na sužavanje granica čovjekove slobode i putova (alternativa) napretka kultura, odnosno društava. Industrijska revolucija početak je kulturne implozije i smanjivanja *kulturne raznolikosti*, pa ideja standardizacije i monokulture potiče *kulturnu entropiju*. Možda je problematična tvrdnja da čovjek ima sve više slobode danas, nego prije i po Gruhlu predstavlja jedan od kamena temeljaca „Babilonske kule“ kako on naziva razvoj industrijske civilizacije (Grul, 1985:24). Jer, u aktualnoj usporedbi uzimamo samo stanje u prošlosti („sloboda od“) a ne i otvorenu budućnost („sloboda za“). U tom smislu mogla bi se argumentirati teza da su u porastu ne samo nasilje (Sieferle/Breuninger /Hg./, 1998), nego i oblici čovjekove neslobode, a ne povećanje slobode kao takve.

4. VRIJEME

Vrijeme je postalo ograničavajući čimbenik života. Time ne mislimo na biološku granicu života, nego na socijalno vrijeme. Ograničenje vremenom pogađa sve generacije, iako čovjek na to ozbiljno misli tek u starijoj dobi. Razlog je vjerojatno jednostavan: mladi planiraju što će učiniti u životu – u budućnosti života, a stari ocjenjuju što su učinili i jesu li dobro učinili – u prošlosti života.

Vremenska dimenzija je sve značajnija kategorija post/modernog društva koja utječe na razumijevanje položaja čovjeka u prirodi i stvorenoj kulturi, polazište je Tutzingerskog projekta ekologije vremena.

Svako vrijeme je *socijalno* vrijeme (Adam, 1994:42) što znači da se vrijeme socijalno konstruira i da se percepcija vremena može mijenjati ovisno o različitim okolnostima kulture (društva), ali se konstituira samo intersubjektivno (feministice) i ne može biti odvojeno od prakse (marksisti). Vrijeme postoji ako postoje i zbivanja: dok spavamo uopće nemamo osjećaj vremena. Vrijeme je važno za živa bića: smrt ga negira kao i aktivnosti (zbivanja). Ponekad staje i nastaje „bezvremenost“ (doživotni zatvorenici).

U sociologiji vremena (Hassard, 1990) postoje različite studije o shvaćanju vremena. U povijesnom smislu možemo percipirati vremenitost života u *prošlosti*, *sadašnjosti* i *budućnosti*. Prošlost i budućnost percipiramo uvijek u odnosu na sadašnjost, tj. danas možemo govoriti o onome što je bilo u prošlosti i onome što će biti u budućnosti. To su samo tri opće relacijske odrednice, jer u sadašnjosti (danas) živimo u vremenu sata, a ne biološkog individualnog ritma ili prirodnog ciklusa. Po Lewisu Mumfordu (1934) sat je, a ne mašina, bio ključ modernom (industrijskom) dobu (Nasehi, 1993:359; Mali, 1998:2).

Za život biotičke i kulturne ekumene veoma je važna činjenica *ubrzanja* ritma života, tj. ubrzanih promjena u društvu, koje kao egzogene u *linearnom* vremenu kolidiraju s prirodnim (endogenim) *cikličnim* vremenom u prirodi i okolišu, što izaziva negativne posljedice za čovjeka kao pojedinca, društvo i prirodu (Reheis, 1996). Brze promjene uvjetovane su ne samo općim tehnološkim mogućnostima nego kulturnim predodžbama o vremenu i *digitaliziranom* vremenu, za razliku od *cikličnog* (agrarna društva) i *linearnog* (industrijsko društvo) vremena. Digitalizirano vrijeme omogućava cjepkanje vremenskih jedinica satnog vremena na sve manje dijelove a vrijeme Interneta povezuje istodobno prostor i vrijeme. (Slanje e-mail poruke na udaljenosti više tisuća kilometara traje nekoliko sekunda.)

„Vrijeme je novac“! Formulirao je Benjamin Franklin. To znači da je vrijeme postalo značajan resurs modernog društva koji nam često nedostaje u brzini ritma života. Zato postoji često korištena izrijevka: nemam vremena! Doduše, za neke stvari „imamo vremena“, a za neke „nemamo vremena“, što je posljedica odluke o osobnim prioritetima aktivnosti, često bez obzira na njegovo ekonomsko značenje.

Jednostavna klasična podjela na *radno* i *slobodno* vrijeme više nije primjerena nekadašnjem razumijevanju slobodnog vremena. „Slobodno vrijeme“ postaje sve više radno vrijeme zbog socijalnih prilika: siromašni ga koriste za dodatni prihod da bi preživjeli, a bogati da bi se dodatno obogatili. Slobodno vrijeme je ono vrijeme o kojemu pojedinac može slobodno odlučivati kako će ga koristiti – slobodan izbor, a ne ono izvan plaćenog vremena ili koje je od drugih programirano i koje usmjerava čovjeka na kanale kulturne potrošnje i zabave.

Ubrzanje ritma života – od proizvodnje do potrošnje – utječe na ubrzanje čovjekove (društvene) intervencije u oblike života – prirodni svijet. (Primjerice, zahtijeva se više uroda, brži rodni ciklus, nove sorte, itd. što utječe na povećanje kultiviranih površina i monokultura, te ograničeni pristup divljine u te prostore.) Istodobno utječe na ubrzanje ritma društvenog i individualnog života. Tako socijalno vrijeme i za okoliš postaje novo ograničenje prilagođenom organskom životu, prirodnom vremenu i prirodnom ritmu života. S druge strane intervencija ne mimoilazi niti kulture, poglavito one koje ne pripadaju „zapadnoj kulturi“. Život u predmodernim društvima prilagođen je prirodi

(prirodnom vremenu), a u post/modernim kulturi (tehničkom - satnom vremenu). Život u toj kulturi zahtijeva prilagodbu satnom vremenu; post/moderni čovjek se budi i liježe poštujući zadano satno vrijeme, dok se čovjek u agrarnim kulturama budio (svanuće) i lijegao (povečerje) u skladu s kretanjem Sunca. U oba tipa kultura postoji socijalno vrijeme, ali različito prakticirano. U modernom društvu ciklički biološki ritam čovjekova organizma sudara se s linearnim tehničkim ritmom satnog vremena. To utječe na kvalitetu ljudskog života i ograničenje njegova prirodnog ritma, pa se smatra da je to jedan od izvora bolesti (urbanog) suvremenog čovjeka.

Vrijeme u modernom društvu ograničenje je životu jer u sve kraćim vremenskim odsječcima čovjek nastoji postići jednako ili više nego prije, da bi u društvu bio prihvaćen kao uspješan čovjek. Uхваćen je u klopku vlastitog civilizacijskog uspjeha i povijesnih ambicija. Jedan od lijekova je općenito usporavanje ritma života. To je moguće ako se život doživljava kao ključna ovozemaljska vrijednost koja ograničeno fizički traje. U tom kontekstu bioetički diskurs je nužan. Jer, svaki život je vrijedan i nema nevrijednog života (Schweitzer, 1997) a da je život u ljudskoj ruci (Altner, 1998) može biti samo fikcija krivo shvaćanog napretka.

5. TRI TEZE

1. Fleksibilnost granice između života i smrti

Zahvaljujući znanosti i tehnici granica života i smrti postaje *pomična* (opći napredak i genetički inženjering): pojedinac u prosjeku duže živi; glede kulture, širi se antroposfera u ekosferu. Ne samo da se pomiče granica biološkog života, nego i granica antroposfere. Čovjek sve više kolonizira biotički prostor i pomiče granice kulture (tj. antropobiotičke ekumene) na račun prirode, ali i na račun naslijeđene kulture (antropobiotičke ekumene) iz prethodnih vremenskih razdoblja (Cifrić, 2007). Tako na naslijeđenim kulturama i njihovim ruševinama nastaju i razvijaju se nove kulture, pa tako i kultura moderne (industrijsko društvo). Granica između kulturnog i prirodnog postupno nestaje. Proces domestikacije uz pomoć novih tehnologija se nastavlja na višoj razini i stvara nove vrste ili podvrste organizama za koje možemo reći da u osnovi pripadaju prirodi, jer su građeni od prirodnog materijala, ali istodobno da pripadaju kulturi, jer su čovjekov proizvod a ne proizvod prirodne evolucije.

Posljedice: Širenje i dominacija antropobiotičke ekumene (antroposfere). Veliki „umjetni“ sustavi (organizacija) „hrane se“ živim (organskim) sustavima i uzrokuju periodične krize u biosferi i antroposferi – socijalnoekološka kriza. Društvo živi na račun prirode – prirodnog kapitala, što otvara mogućnost smanjivanja osnova na kojima počiva. Socijalni sustavi (kulture) ne mogu opstati bez prirodnih sustava, a obrnuto je moguće. Pitanje je, do koje granice društveni sustav može „gutati“ prirodne sustave i koliko dugo može tako živjeti? Jedan od odgovora na to pitanje je u domenu bioetike.

Današnja ekonomska (financijska) kriza ukazuje na novu podjelu svijeta i ograđivanje nekolicina razvijenih od velike većine nerazvijenih, na sve gore uvjete života stanovnika siromašnih zemalja i perspektive njihovih kultura. (Podsjeća nas na „crni petak“ - slom Newyorkške burze 25. X. 1929).

2. Život je sve više kontroliran

Povećava se kontrola nad životom (ekološkim uvjetima i socijalnim uvjetima). Moć ima tehnika i veliki međunarodni sustavi koji uvjetuju kako ćemo živjeti. To se odnosi na društva u cjelini i njihovu poziciju u svijetu, ali i na život unutar društva. Život pojedinca ukliješten je između istodobnog propagiranja dvaju orijentacija: zdravog tijela - fizičkih aktivnosti, te poticanja na prekomjerno i bezrazložno uzimanje velikih količina lijekova (Gajski, 2009).

Globalno doba obilježavaju globalne strukture i sustavi. Međunarodni sustavi određuju režime životu društava i životu unutar društva. Postavljaju granice i okvire ponašanja i mogućnosti djelovanja. Režimi određuju „koridore“ života. Oni određuju standarde života: kažu što je zdravo a što bolesno (zagađeno i čisto), što je produktivno a što neproduktivno, što je poželjno a što nepoželjno, što je pravo a što krivo, definiraju napredak i stupnjeve razvoja, dopuštene i pripuštene tehnologije, itd. Time još ništa ne kažu o *kvaliteti življenja*.

Moderno društvo gradi različite sustave (politički, obrazovni, religijski, tehnološki, pravni, itd.) koje suprotstavlja čovjeku. Post/moderno društvo se ne pita kakvog čovjeka želimo, nego kakav sustav je poželjan. Sustav je u prednosti i „guta“ čovjeka, jer njegovi režimi postavljaju prepreke i granice čovjekovu djelovanju i samopotvrđivanju.

Posljedice: „Prinudni razvoj“, odnosno razvoj prema receptu – društva moraju ispuniti određene uvjete, preskočiti postavljene granice, da bi ih se priznalo kao civilizirana društva. S druge strane, unutar društva, čovjek se mora prilagoditi na sustave kontrole života (svakodnevica ponašanja; definiran smjer razvoja; čovjekova mentalna prilagodba sustavu vrijednosti). Obrazovanje i odgoj su u funkciji priprema za prihvaćanje (novih) granica, koje tek slijede. Pridružuje im se nesmiljena medijska agresija s proizvodima koji ne predstavljaju čovjekove istinske potrebe.

Povećavaju se etički zahtjevi za prilagodbom etike tehničkim mogućnostima: opravdati posljedice primjene suvremene tehnike (tehnologije). Istodobno se smanjuje etička učinkovitost u praksi jer se (potencijalne) tehničke (tehnološke) posljedice nedovoljno kritički propituju sukladno etičkim načelima. Razlog tome, između ostalih, je (a) metodičke naravi, tj. promatranje (i kritika) problema *unutar* sustava, ali ne i *cijelog* sustava kao takvog. Pita se što je loše unutar sustava (društva) i što treba popraviti, a ne kakav je sustav i treba li ga u cjelini mijenjati. (Drugo je pitanje je li takva promjena danas više moguća, ili treba čekati da sam sustav stvori mehanizme vlastite promjene, a onda im se prilagoditi). Veoma su rijetki u svijetu oni koji postavljaju pitanje smisla neoliberalnog koncepta kapitalizma, nego se zadovoljavaju analizama i preporukama za bolje funkcioniranje socijalnog sustava; i (b) pritisak nove empirije tehničke civilizacije na promjenu etičkih normi u društvu o životu.

Suvremenost post/modernog svijeta bismo mogli definirati kao sustav nemorala i korupcije i legalne eksploatacije, kojima se teško suprotstaviti, jer ne postoje „oporbeni subjekti“ niti mehanizmi koji ih učinkovito onemogućavaju. Život je dospio na tržište, pa također predmet manipulacije i žrtva interesa profita i političkih garnitura. Jedini sustav koji se tome može suprotstaviti je sustav prirode – globalni ekosustav – koji djeluje svojom logikom. Održanje „ravnoteže“ u tom sustavu, a život ekosustava jedan je od elemenata, jamstvo je održanja života, pa i čovjekova.

3. Ciklička uravnoteženost ekosustava i linearna neravnoteža sociosustava

Globalni ekosustav Zemlje održava se zahvaljujući *umreženosti* brojnih ekosustava. Umreženost je njegova prednost pred socijalnim (odnosno umjetnim) sustavom. Globalni ekosustav teži očuvanju *strukture, ravnoteže i stabilnosti* (zakoni ekodinamike), a globalni svjetski socijalni poredak obilježava neravnoteža. O tome svjedoči i globalna financijska kriza (2008/09) koja je potresla svijet. Život (biološki) jedinki i ekosustava podložan je prirodnom cikličnom kretanju (vremenu) ovisnom o prirodnoj evoluciji (vremenu – milijunima godina), a život poznatih kultura o kulturnoj evoluciji (svega nekoliko tisuća godina). Paradoksalno je to što se kulturni ritam nastoji pretpostaviti prirodnom ritmu i promijeniti ga. (Primjerice, genetski inženjering je jedan od postupaka mogućeg skraćivanja - ubrzanja evolucije s nepoznatim posljedicama).

Drugi zakon termodinamike odnosi se na promjenu (gubitak) radne energije u zatvorenim prostorima, što se označava kao proces *entropije*. U eksperimentalnom smislu može se dokazati gubitak radno sposobne energije. Pitanje je, je li ovaj zakon uistinu primjeren prirodi, odnosno globalnom ekosustavu Zemlje. On je važeći za zatvorene fizikalne sustave a ne Zemlji i njezinoj otvorenosti kao ekosustavu i organskoj evoluciji. Naime, usporedimo li dva tipa sustava: prirodni i socijalni, tada uočavamo sljedeće:

- prirodni zakoni odnose se na područje *organskog* (rast, pad, dinamička ravnoteža) a područje društvenog (umjetnog) odnosi se na *materijalno*, tj. na organizaciju;

- prirodni zakoni su *univerzalno valjani* (kauzalitet, determinizam), a društveni se donose na temelju *potrebe* i za njih važi obveza i prisila koju nameće država kao zakonodavac;

- u prirodi postoji *slučajnost* (indeterminizam), a u društvu *sloboda* (kao čovjekov izbor odstupanja od nužnosti društvenih odnosa);

- područje organskog obilježava *cirkulacija* (obnova), a društvenog *zatvorenost* (propadanje);

- prirodno područje je *stabilno i dopunjujuće* (dinamička stabilnost) a društveno *nestabilno* (ovisno) i *funkcionalno*;

Neki tvrde da za područje svijeta prirode važe *ekodinamički zakoni* i njihova logika (Goldsmith, 1991), a ne logika termodinamičkog zakona, zakona entropije. Prema Edwarđu Goldsmithu postoje četiri zakona ekodinamike, od kojih su prva dva značajnija:

1. *Zakon očuvanja strukture*. Darwin govori o „prirodnom očuvanju“ radije nego o „prirodnoj selekciji“. Ne radi se o očuvanju materije nego strukture. Genetske informacije nisu „elastične“ i ne možemo ih promijeniti na osnovu kratkoročnog iskustva sustava;

2. *Sustavi u prirodi teže stabilnosti*. To znači da kad postignu klimaks (stanje zrelosti i odraslosti) ne teže entropiji, nego prestaju rasti. Energiju koriste za održavanje vlastitog metabolizma i održanju statusa quo;

Zaključno: u biosferi vladaju dva osnovna zakona ekodinamike (umjesto termodinamike): sva biće teže očuvanju vlastite *informacije, strukture i ponašanje*. To znači (a) da teže doseći klimaks (stanju maksimalne stabilnosti a manje entropiji), (b) da se u pomanjkanju stabilnosti vraćaju novom klimaksu (ovisno o novim okolnostima), (c) da taj klimaks mora odgovarati ekološkoj ravnoteži.

3. *Načelo ekološke uzajamnosti* (načelo ekološkog reda; načelo «homeotelije» - gr. *homoios*=isti, *thelos*=cilj). Zdravlje čovjekova tijela (red) ovisi o ispunjavanju specifičnih funkcija organa.

Biosferni red: Struktura prirodnog sustava nije slučajna nego krajnje usmjerena ili svrhovita, što osigurava preživljavanje cjeline nekoga sustava. Iz toga proistječe biosferni red. *Zaštita okoline*: za optimalno zadovoljavanje potreba i blagostanje potrebna je zaštita samogeneričnosti. Ponašanje u prirodnom svijetu koje zadovoljava potrebu cjeline, zadovoljava i potrebe dijelova, i obrnuto. Prirodni sustavi (manji) su međusobno povezani i dio su većeg sustava (globalnog Zemljinog ekosustava). Moderna tehnička intervencija dovodi do novih problema, jer je usmjerena na drugačiji cilj (iskorištavanje prirodnih sustava), pa za njih postaje destruktivna;

4. *Načelo samonadzora* (samoupravljavajuće). Prirodni sustavi sami se spontano upravljaju i kontroliraju „iznutra“, a ne „izvana“ kao društveni sustavi (tržište, država) kojim se upravlja menadžmentom. Ideja menadžmenta oblikovana je kao ideologija po kojoj se može svime upravljati: ne samo stvarima, nego i životom. Ona je veoma opasna za život ako pretendira na upravljanje s globalnim Zemljinim ekosustavom raspolaganjem informacijskim tehnikama (Clark, 1989; Schellnhuber, 1998).

Što se, pak, tiče društva (kulture), može se reći da umrežavanje društava (socio-sustava) u globalni sociosustav održava *neravnotežu* (nejednakost) između društava (kultura). Naime, s procesom globalizacije intenzivira se povezivanje društava (ekonomije, tehnologije, informacije, itd.) i stvara sve veća funkcionalna međuovisnost nejednako razvijenih društava što postaje novi svjetski poredak, koji tendira Imperiju (Cifrić, 2008). Ovdje pod poretkom mislimo na dominaciju režima (financijski, trgovinski, itd.) koje propisuje nekolicina međunarodnih institucija (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, itd.) Funkcionalna međuovisnost ne smanjuje aspiracije nerazvijenih za boljim životom, postizanjem višeg stupnja razvijenosti niti za slobodnim izborom razvoja, pa nastaju različiti (regionalni, globalni) konflikti. U posljednjih tridesetak godina u svijetu je bilo više od stotinu i pedeset lokalnih i regionalnih sukoba, motiviranih prirodnim resursima: „ratovi za resurse“ (Renner, 2004; Wolff/Petschow, 2004; Tuathail/Dalby/Routledge /ur/, 2007). Priroda je postala konfliktno polje (Flitner/Görg/Heins, 1998), predmet političkog angažmana što je, između ostaloga dovelo do brojne nacionalne i svjetske slabo učinkovite (ekološke) diplomacije. Konfliktnost prirode se odnosi na dvojaku relaciju: (a) u antropološkom smislu - između čovjeka (društva) i prirode i (b) političkom smislu - između suvremenih društava oko prirodnih resursa. Obje dimenzije mogu se promatrati povijesno i aktualno.

Posljedice: (1) Ograničavanje perspektive raznolikosti kultura. Raznolikost nije nužan preduvjet nastanka globalnog sustava. Raznolikost mu je prepreka, ograničenje. Štoviše, globalizacija vodi stvaranju jednog tipa načina čovjekova života i života dominirajuće kulture, oblikovanog pod utjecajem *kulturnog imperijalizma* (Hamm/Smandych, 2005) dominantne kulture, tj. vodi *kulturnoj entropiji* - homogenizaciji kultura u svijetu i smanjivanju raznolikosti kultura (Cifrić, 2008), te konačno prema *Imperiju* (Hardt i Negri (2000)); (2) Socijalna neravnoteža prerasta u antropobiotsku neravnotežu, tj. neravnoteža u svjetskom poretku prenosi se kao proces neuravnoteženog odnosa

između globalnog socijalnog sustava i prirodnog sustava na globalni Zemljin ekosustav, a time se povećavaju socijalnoekološki problemi, ali se obogaćuje i bioetički diskurs.

Zaključno za treću tezu: Interpretacija ograničenja života kultura u kontekstu ekodinamičkih zakona, ukazuje na potrebu smanjivanja entropijskih učinaka na (predmoderne) kulture izazvanih kulturnim imperijalizmom i tendencijama homogenizacije kultura. To je moguće, ako shvatimo da svaka kultura ima svoj život, unutarnju dinamiku i da je povijesno nastala i razvijana smisljena cjelina neke ljudske populacije. Kao takva mora imati pravo na samostalni život u *zajednici raznolikih kultura*.

6. ZAKLJUČNO

1. Kontekst života, ograničenja i vremena otvara neka relacijska pitanja, a među njima otkriva i neke proturječnosti. Primjerice, (1) trajanje individualnog biološkog ljudskog života se produžava, a trajanje života brojnih kultura se smanjuje (kulturna entropija); (2) post/moderno društvo obilježava ubrzanje ritma života i promjena što dovodi do „sudara“ života i postavljenih mu granica: kulturne granice postavljaju statiku a organski život zahtijeva dinamiku. „Sudar“ je percepcija našeg odnosa prema ograničenjima života i smislu življenja. Ta kolizija zbiva se kao kolizija cikličnog i linearnog vremena s posljedicama za čovjeka, društvo i prirodu.

2. Svaka kultura ima svoj život i životni vijek, uređen vlastitim zakonima i moralnim normama u koje ubrajamo i one o životu. Odnos prema životu kulture okvir je razumijevanja odnosa kulture prema živom svijetu. Kultura koja cijeni drugu kulturu, cijenit će i život živih organskih vrsta. Kultura ima dvojaku ulogu: zaštita čovjeka od prirode i uređivanje odnosa između ljudi u zajednici (društvu). Pritom mora izraditi mehanizme ograničavanja ljudske agresivnosti. Svaka kultura (religija) tijekom povijesti imala je svoje bioetičke odgovore, a zapadna kultura je oblikovala bioetiku kao znanost koja se bavi različitim aspektima života, pa otuda i njezino disciplinarno (predmetno) diferenciranje.

3. Socijalni sustav sudario se s prirodnim sustavom, a čovjek kao pojedinac sa socijalnim sustavom pred kojim je nemoćan. Tako su život prirodnog sustava i čovjekov život upali u bezgraničnost ubrzanja ritma moderne pohlepe.

Povećanje čovjekove slobode rezultira povećanjem ograničenja za život organskog svijeta, čovjeka i kulture. Moderno društvo je stvorilo „kulturu zidova“ koja se primjenjuje na prirodni i socijalni svijet.

4. Neke granice nikada se ne ukidaju (smrt kao granica biološkog života jedinke), ali se mogu tehnički i ograničeno produžavati. U epohi moderne postavljene su osnove za granice života: porast primijene rezultata prirodne znanosti i tendencijsko ubrzanje ritma života kulture (ograničenja drugih i ograde od drugih, itd.). U postmoderni (još) nisu postavljene temelji za slobodan život čovjeka i «kulturu bez zidova».

5. U bioetičkom pogledu treba imati na umu da je čovjek dio prirode, ali je i priroda dio čovjeka. Čovjek ima samo jedan prirodni život, a može imati različite društvene (kulture) živote. Zaštitom života u prirodi, čovjek štiti i život svoje vlastite vrste, jer i ograničava sam sebe u neumjerenoj hedonizmi i „etici samoposluživanja“.

Tome pomaže i bioetika pa bioetički diskurs djeluje na stvaranje svijesti o potrebi *bioetičke ekumene* (Cifrić, 2007) kao etičke ekumene života, podupire oblikovanje kulture bez zidova.

LITERATURA

- Adam, B. (1994). *Time and Social Theory*. Cambridge: Polity Press
- Altner, G. (1998). *Leben in der Hand des Menschen. Die Brisanz des bioethischen Fortschritts*. Darmstadt: Primus Verlag.
- Barloewen, C. von /Grsg./ (1998). *Der Tod in den Weltkulturen und Weltreligionen*. Frankfurt: Insel Verlag
- Cifrić, I. (2007). *Bioetička ekumena*. Zagreb: Pergamena.
- Cifrić, I. (2008). Kulturhomogenisierung oder kulturelle Vielfalt. *Synthesis Philosophica*, 45(1):25-52; Cifrić, I. (2008). Imperij ili zajednica. *Društvena istraživanja*, 17(4-5):773-797.
- Clark, W. C. (1989). Managing Planet Earth. *Scientific American*, vol. 261, sept.
- Čović, A. (2006). Pluralizam i pluriperspektivizam. *Filozofska istraživanja*, 26(101):109-118
- Enzensberger, H. M. (1962). Bewußtseinsindustrie. U: Isto /Hrsg./ *Einzelheiten*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Flannery, T. (2007). *Gospodari vremena*. Zagreb: Algoritam.
- Flitner, M. / Görg, Ch. / Heins, V. /Hrsg./ (1998). *Konfliktfeld Natur: Biologische Ressourcen und globale Politik*. Opladen: Leske+Budrich.
- Gajski, L. (2009). *Lijekovi ili priča o obmani*. Zagreb: Pergamena.
- Goldsmith, E. (1991). Termodinamika ali ekodinamika (*The Ecologist*, 19(4):178-195, 1989). U: Kirm, A. /ur/. (1991). *Ekologija, ekonomija, entropija*. Maribor: Aram. S. 143-172.
- Grul, H. (1985). *Jedna planeta je opljačkana*. Beograd: Prosveta.
- Hamm, B. / Smandych, R. /ed/. (2005). *Cultural Imperialism*. Toronto: Brodview Press.
- Hardt, M. i Negri, A. (2000). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut; Arkzin.
- Hassard, J. (1990). *The Sociology of Time*. Palgrave Macmillan.
- Karafylis, N. C. (2001). *Biologisch, natürlich, nachhaltig. Philosophische Aspekte des Naturzugangs in 21. Jahrhundert*. Tübingen; Basel: Francke Verlag.
- Macer, D. R. (1998). *Bioethics in Love of Life*. Tsukuba: Eubios Ethics Institute
- Macer, D. R. (1994). *Bioethics for the People by the People*. Christchurch (NZ): Eubios.
- Mali, J. (1998). Counterclockwise: Notes toward an Ecology of Time. *The European Legacy*, 3(3):1-17.
- Knoblauch, H. / Zingerle, A. (2005). *Thanatosozilogie*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Müller, T. (2005). *Begleitetes Sterben als gesellschaftliches Phänomen*. Marburg: tectum Verlag.
- Nasehi, A. (1993). *Die Zeit der Gesellschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Ortega y Gasset, J. (1989). *O ljubavi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Potter, Van Rensselaer (2007). *Bioetika. Most prema budućnosti*. Rijeka: Medicinski fakultet i drugi.
- Reich, W. T. /ed/. (1995). *Encyclopedia of Bioethics*. New York: Macmillan (2. izd).
- Reheis, F. (1996). *Die Kreativität der Langsamkeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Renner, M. (2004). Anatomie der Ressourcenkriege. *Jahrbuch Ökologie 2005*. München: Beck. S. 102-113.
- Salas, M. (1992). Kulturökologische Kategorien bei andien Kleinbauern. U: Glaeser, B. / Teherani-Krönner, P. /Hrsg./ S. 315-327.
- Sass, H.-M. (2009). European Roots of Bioethics: Frutz Jahr's 1927 Definition and Vision of Bioethics. U: Čović, A. / Gosić, N. / Tomašević, L. /ur/. *Od nove medicinske etike do integrativne bioetike* (zbornik posvećen I. Šegoti). Zagreb: Pergamena: Hrvatsko bioetičko društvo.
- Schellnhuber, H.-J. (1998). Globales Umweltmanagement oder: Dr. Lovelock übernimmt Dr. Frankensteins Praxis. *Jahrbuch Ökologie 1999*. München: Beck. S. 168-188.
- Schweitzer, A. (1997). *Die Ehrfurcht vor dem Leben*. München: Beck.
- Sieferle, R. P. / Breuninger, H. /Hg./ (1998). *Kulturen der Gewalt*. Frankfurt; New York: Campus.
- Supek, R. (1973). *Društvene predrasude*. Beograd: Radnička štampa.
- Tuathail, G. O. / Dalby, S./Routledge, P. /ur/. (2007). Uvod u geopolitiku. Zagreb: politička kultura.
- Verbeek, B. (1994). *Die Anthropologie der Umweltzerstörung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wolff, F. / Petschow, U. (2004). Konflikte um genetische Ressourcen in der Landwirtschaft. *Jahrbuch Ökologie 2005*. S. 114-130.

IVAN CIFRIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

LIFE INSIDE THE BOUNDARIES OF THE CULTURE

Abstract: The article poses the question of „boundaries“ of life. The term life refers to that which is organic, and to culture (society) which has its own „life expectancy“ aswell. Discourse on life of the cultures is relevant to their own relation to life, and hence for the bioethical question. The author begins with thesis that every culture forms its own relation towards biological life and other cultures, setting therefore the different boundaries during the course of history. Boundaries refers to limitations of life conditions of the animal world, but also to limitations of human's life – freedom inside the culture and freedom of autonomic progress of the cultures (societies). Limitations of life are not lessening within democratic society. In that context, three theses are being explored: (1) Thanks to the science and technique, boundary of life becomes movable, so that man lives longer. At the same time, cultural imperialism shortens or jeopardizes life of many cultures (societies); (2) The degree of the control over life (by ecological condi-

tions and social conditions) is being increased. The most powerful are those techniques and large international systems which prescribe regimes of life as limitations of life. (3) Global ecosystem is maintained thanks to the numerous ecosystems being intertwined. It tends to preserve its structure and stability (laws of ecodynamics opposite to law of thermodynamics – entropy). The consequences of boundaries are (1) man's physical and mental accommodation to systems of life control in everyday life, in function of accepting the prescribed limits; (2) minimizing of the cultural diversity and global social imbalance; (3) inquiring and critique of the state of the society (system), instead of questioning the society (system) as such.

Keywords: Anthropobiotic Ecumene, Biosphere, Boundary, Culture, System, Laws of Ecodynamics, Life